

Gondolatok Szigeth Fekete Virágai c. könyve kapcsán

„Higgyétek el: a régiség becse nem a romok pompájában fekszik.”

A múlt tisztelete, megbecsülése egyetemes és nemzeti történelmi örökségünk. A „régiség becse” – miként Kölcsey Ferenc írja a *Mohács* című esszéjében 1826-ban – valóban nem a „romok pompájában fekszik”. Sokkal inkább a szellemben és a lelkekben. A történelem vérvivataros századaiban ettől maradtunk meg magyarnak, ahogy szomszédaink osztráknak, csehnek vagy lengyelnek. Kölcsey és nemzedék-társai féltése azonban nem volt alaptalan. Az ő korának a nagy kérdése az volt: miként lesz a népből nemzet, hogy az ösztönös érzelmeket és hiedelmeket felváltsa a tudatosság. Az elmúlt évtizedekben pontosan a nemzetté válás eredménye: a biztos önazonosság-tudat került veszélybe, mert valami új épül szerte a világban s „áfiumként” terjed, amely a korábbi nemzettudat alkotóelemeit hol csupán felülírja, hol kiktatja, lecseréli, vagy csak elhomályosítja. Ez ellen pedig épp a tudatosság, az érzelmi kötődések felerősítése az orvosság.

A mai magyarságnak számos más néphez hasonlóan egyre inkább csupán tananyag lett a történelem, de nem tudják azt érzelmileg megélni, így nem tapasztalhatják meg a lélekkel való visszatekintés katartikus élményét. De lehet-e Szigetvárott és más nemzeti, történelmi emlékhelyeken katarzis nélkül élni? Kicsalhat-e még erős férfiak szeméből is egy-egy könnycseppet a XVI–XVII. századi magyarság veretes büszkeségét vagy épp elesettségét felmutató verssor? A szigetvári Zrínyi Miklósról emlékező rockmusical, vagy a heroikus kitörés emlékhelyén a becsület és az adott szó emléke? Kicsalhat és kicsal, én magam vagyok tanúja több megható pillanatnak. De elég könny folyik-e a magyar múltért és a magyar nemzetért? Meddig képes a múlt megható lenni? Nem sópri-e el egész gondolkodásunkat, és vele együtt örökségvilágunkat az a virtuális álrealizmus, amely gyorsabban és hatékonyabban terjed, mint a középkor nagy pestisjárványai? Aki felkiált és szembemegy az árral, azt sokan igyekeznek eltaposni: van, aki ezt meggyőződésből teszi, hitet téve az új modernizmus forradalmi lendülete mellett; van, aki butaságból csupán, vagy a környezetének való megfelelésért; van, aki populizmusból, élve a tömegdemokrácia adta féligazságokkal. Ismét felsejlene a nemzethalál víziója? Vagy csak e sorok írója nem értette meg a XXI. század lényegét, s valami olyannal feszül szembe, ami feltartóztathatatlan? És hogyan kerül ebbe Szigetvár? Talán a hatalmas szultáni sereget felváltotta az új globális-digitális társadalom Alekto fúria vezette hódító hadereje? Ismét új harcot kell vívnunk? Lesz, ki behódol; s lesz, aki ellenáll. Félő, hogy mi, akik ellenállunk, mint a demográfusok és a szociológusok baby boom-nemzedéke (azaz az öregebbek), aligha találunk küzdőtársakat az y- és z-nemzedékekből, akiknek már a XX. század is XIX. századi avíttas világ. De próbáljuk meg, és küzdelmünkre esküdjünk fel, mint Zrínyi Miklós és katonái tették egykoron. Ha veszítünk, emlékünkhöz megmarad, s talán pár évtized vagy évszázad múlva utódaink közül valaki felfedezi, hogy a magyar nemzeti emlékezet körül mily csata dúlt Szigetvárott az elmúlt évszázadokban, és 2016-ban is, Zrínyi Miklós és katonatársai hősi halálának 450. emlékévében.

Nem kétséges, hogy az elmúlt évtizedekben nemcsak a magyar nemzeti emlékezet (miként sok más népe is, de nem ugyanannyira és nem ugyanúgy) bicsaklott meg, hanem a helyi öntudatok is: Szigetvárott éppúgy, mint másutt a magyarság világában, és a bennünket körülvevő népek városaiban is. Vannak rendezvények, vigasságok (divatos szóval: fesztiválok), csak azok sok esetben fényévnyi távolságban vannak attól, amire becsülettel és tisztelettel lehetne emlékezni majd. De vannak kivételek és felemelő helyzetek is. Mondhatnánk úgy is, hogy ellenerői a szellemi rombolásnak és vitézei a hagyományok megvédésének. A magyar történelmi múlt minden tisztelőjének öröm, hogy Ujkéry Csaba új könyvben állított emléket az 1566. évi szigetvári ostromnak. Írása erős bástyája a nemzeti emlékezetvilág szabadságharcának Szigetvárott, de szerte a magyar világban, s talán még azon túl is.

Ujkéry Csaba Szigetvár írója. A *Szigeth pajzsai* és a *Handzsár a tükörben* című korábbi regényei szülővárosa XVI–XVII. századi történelmének fordulópontjairól szólnak. Az előbbi az 1530 és 1566 közötti ostromokról, az utóbbi pedig a vár 1689. évi felszabadulásáról. A *Szigeth fekete virágai* című könyvében, amelyet a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév Emlékbizottságának kérésére írt, az 1566. évi ostromra emlékezik rendhagyó módon: igyekszik mindkét tábor életét nemcsak a harcban, hanem a mindennapi emberi dolgok világában is bemutatni. Ebben követi a *Szigeti veszedelmet* és az *Egri csillagokat* is. A költő Zrínyi rendkívül fontosnak tartotta, hogy Szulejmán szultán táborát is bemutassa a maga eposzi kellékeivel: a lovagias Delimánt, a szerelmes Cumillát és a kegyetlen Demirhánt, hogy csak néhány szereplőt említsünk. Gárdonyi Géza törökképében visszaköszönnek személyes emlékei isztambuli utazásából, és mindaz, amit a XIX. század utolsó évtizedében a magyarországi török hódításokról és a hódoltsági berendezkedésről olvashatott. Ujkéry már a *Handzsár a tükörben* című, 1989-ben megjelent könyvében is arra törekedett, hogy a hódoltsági szigetvári életet élvezetesen és szakszerűen mutassa be. Regényében rávilágított arra, hogy a törököknek is hazája lett szülővárosa, s annak elveszejtése a szigetvári törököknek mily fájdalmat okozott. De mi volt ez ahhoz képest, ami 1566-ban történt?

Szigetvár 1566. évi ostroma a magyar történelem egyik legvéresebb és legdrámaibb, de egyben egyik leghősiesebb küzdelme volt. Szigetvár egy hónap leforgása alatt legkevesebb 30 000 ember temetője lett. A halottak többsége török katona, a többi pedig melléjük rendelt somogyi, baranyai, szlavóniai és szerémségi parasztember volt, akiket a török hadvezetés – mai szófordulatot használva – élő pajzsként használt a katonai építkezéseken és szállításokban. De a török ostromtábor több mint fele túlélte a küzdelmet, és élte tovább a maga vidám vagy szomorú életét. A szigetvári védők közül azonban csupán minden tizedik ember maradt életben. Többen a várban rekedt lakosok és katonacsallátagok, s kevesebben a katonák közül: talán két tucat fegyvert forgató vitéz a két és fél ezerből. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Szigetvár a magyar történelem egyik legnagyobb temetővárosa. A kerti ásók és a ló vontatta ekék, valamint korunk útépítő munkagépei még nem fordítottak ki egyetlen tömegsírt sem. Sem a Hárserdőnél, sem másutt. De előbb-utóbb ezek némelyike is

előbukkan, éppen úgy, mint Mohácson. A történelmi múlt emlékvilága bűvópatak-ként él velünk, hogy hol és mikor tör elő, azt földi ember aligha jósolhatja meg. Még annak ellenére sem, hogy már olyan eszköztár áll rendelkezésünkre, amely mélyen át tudja látni a talajt és az utakat is, amelyeken járunk.

Szigetvár keményen őrzi titkait, de vele együtt a népi emlékezet is a maga regéinek, történeteinek és szólásainak valódi gyökereit. Az 1943-ban született Ujkéry Csaba ennek világában nőtt fel. Már gyermekként hallhatta az egy-egy helyhez kötődő történeteket. Az akkori, jó nevű szigetvári gimnáziumban Molnár Imre tanár úr tudása és karizmája a fiatal Ujkérynek magával ragadó élmény volt: itta tanára szavait; olvasott, amit csak tudott; szeme és füle nyitott lett mindenre, amit a múlt üzenetként a XX. század közepső harmadára ráhagyományozott. Érettségiző diák volt, amikor 1959-ben megalakult a Szigetvári Várbaráti Kör, amelynek Molnár Imre tanár úr volt a lelke. Ha valami is elkerülte volna figyelmét, bár már Szigetvárról kezdte elsodorni a sors, 1966-ban erre felfigyelhetett. A város becsülettel emlékezett abban az évben is, 1966. szeptember 10–11-én, a szigetvári ostrom 400. évfordulójáról. Az akkori magyar politika a szigetvári megemlékezéseket nem tette országossá, mert a Zrínyi-hagyományt, kivéve abból néhány katonai vonatkozást, helyi ügyként kívánta kezelni: a Zrínyi-kultusz ne az egész nemzeté, hanem csak a szigetváriaké legyen! Ezt a város lakói különleges érdemként élték meg, mert ez a településnek a városi rang megadását is biztosította. Molnár Imre tanár úron kívül kevesen vették észre Szigetvárott, hogy ez a magyar nemzeti emlékezetpolitika megváltoztatását, a Zrínyiek örökségének a nemzeti tudatban való kicsinyítését is jelenti. Így lett Szigetvár magára hagyva a maga hatalmas történelmi örökségével. A „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév Emlékbizottságának megalakulásától kezdődően határozott célja volt, hogy a Zrínyi-örökséget kivegye abból a szorításból, amelybe a pártállam helyezte, és amelyből a demokratikus Magyarország az elmúlt bő két évtizedben nem szabadította ki. Ha Molnár Imre tanár úrnak egy 1978-ban elhangzott beszédét felidézzük, egyértelműen rávilágíthatunk, hogy ő igazán tudta, mily hatalmas játék zajlik a szigetvári emlékezettel, s ez ellen a maga módján, szóval és tettel egyaránt küzdött. „Ma is kisebb-nagyobb közösségek hálózatában élünk – a családtól egészen a nemzetig –, és ma sem mindegy, hogy ezek csupán formális kötelékek-e, vagy pedig folyton érezzük belső összetartó erejét, a közös élményeken, tapasztalatokon, a hagyományokon alapuló belső kohézióját. Nem mindegy az, hogy valaki gyökértelen-e saját környezetében, vagy pedig állandóan érzi, látja elődeinek, az előtte jártaknak harcát, munkáját, az általuk teremtett értékeket, visszahagyott emlékeiket.” A „legszigetváribb szigetvári” – ahogyan Illyés Gyula a szigetvári latin-tanárt nevezte – szavai hatottak: máig élnek az idősebb szigetváriak emlékvilágában, még ha szülővárosuktól messzire is kerültek. Vajon van-e most Szigetvárnak Molnár Imréje? Működik-e az a felemelő áthagyományozás, amelyet Molnár Imre az idézett előadásában Kölcsey Ferencről, a már említett Mohács című esszéjéből például állított: „A haza múlt kora olyan, mint a szeretett atya élete, minek történeteiről ősz korában körülte tolongó gyermekeinek beszél. Hallgatják azok a harcokat, a veszélyeket,

a fájdalmat, dicsőséget; s mindezek nem az atyáéi már egyedül. Ő elhúny, de harcai, veszéylei, fájdalma és dicsősége, gyermekeire maradnak osztályrészül. Ezek emlékezete köti össze az élőket az elnyúgodottal továbbra is; és e kötelék az egymásra következő nemzetségeket szellemi kapcsolatban tartja össze. Firól fira száll a hagyomány; s nem egy unokának keblében lángot gyújt. De mindnyájok előtt tiszteletben marad a dicső; s annak tudása, hogy mindnyájan véréből származtak, szíveiket egymástól elválni nem hagyja; s nemzetségi fényök közös fenntartására ingerli.”

Ujkéry Csaba könyvének főhőse Zrínyi Miklós. Még akkor is, ha az utószóban másként fogalmaz. Gárdonyi Géza is Bornemissza Gergelyt tette meg főalakjává, de az *Egri csillagok* mégis elsődlegesen a hősről, a legendáról, Dobó Istvánról szól. Ujkéry regényének szálait Cserenkó Ferenchez és Istvánffy Pálhoz köti. Rajtuk keresztül bontakozik ki Szigetvár drámája. Cserenkó túlélte az öldöklést, majd rabságából szabadulván horvát nyelven megírta a küzdelem történetét. Ezt a szlovén Samuel Budina Ljubljánában latinra fordította, és 1568-ban Bécsben megjelentette. A könyv nagy népszerűségnek örvendett, s hamarosan német és olasz fordításban is kiadták. (Az eredeti latin szöveget és annak magyar fordítását Molnár Imre tette közzé 1978-ban Szigetvárrott.) Cserenkó munkája Budina kiváló fordítása révén forrása lett mind Istvánffy Miklós történeti munkájának, mind a költő Zrínyi Miklósnak, de más kortárs, később történeti és irodalmi munkáknak is. Cserenkó Ferenc az ostrom történetének legfontosabb szemtanúja, így nem véletlen, hogy az ostrom emlékvilága elsődlegesen hozzá kötődik. A másik hős Istvánffy Pál, a történetíró testvére, aki a kitörésben többi tisztársával együtt elesett. A történetíró Istvánffy minden bizonynyal maga is kereste a testvére halálához vezető nyomokat. Valószínűleg találkozott olyanokkal, akik túléltek az ostromot, s így veretes emlékező mondatai további ismereteket adnak az ostrom titkaihoz.

Ujkéry Csaba már a *Handzsár a tükörben* című regényében is két szálon futtatja a cselekményt: a magyar és a török táborban is. Most is így tesz, s ezzel két oldalról világít rá a történetre: az eltérő érdekekre, az eltérő világokra, a nagyvonalúságok és a kegyetlenkedések civilizációs különbségeire. A könyvnek nem csupán a vár és a köréje vont ostromtábor a helyszíne, hanem a zsigóti szőlőhegy is, ahol a szultáni sátor állt. Ujkéry jól adja vissza a szultán küzdelmét életéért, s környezetének félelmét a nagyúrtól, hogy még halála előtt kivégezteti őket az ostrom sikertelenségeiért. De megjelenik a könyvben a tábortól való félelem is: a janicsárok bármikor átvehetik a sereg irányítását, és a zsigóti parancsnokságot kiiktatják a történelemből. Behrám, a török főszereplő jó választás arra, hogy az ostrom különböző pontjait be lehessen mutatni. Behrám nem csupán győztes, hanem maga is vesztes, mert szerelme belehal a szigetvári kórságba. Istvánffy Pál elesik, de szerelme gyermeket szül neki, így az ő élete az irodalom világában tovább folyik.

Ujkéry Csaba két korábban említett könyve kapcsolat a mai Törökország világához is. Erdal Şalikoğlu, aki az 1990-es években hazánkban szerezte orvosi szakvizsgáját, a magyar kultúra remek értője és tisztelője, a XVI–XVII. századi magyar–török zenei világ jól ismert előadója, mindkét könyvet lefordította törökre. Az

isztambuli doktor úr fontosnak érezte, hogy a törököknek megmutassa azt, miként is élték meg a magyarok Szulejmán szultán „pompás századát”. Ezért ültette át 2013-ban törökre az Egri csillagokat. Ujkéry Csaba és Erdal Şalikoğlu két és fél évtizede jó barátok. Amikor a nyugalmazott főbíró elkezdte írni regényét, az isztambuli doktor megkezdte a már kész fejezetek törökre fordítását. A *Szigeth fekete virágai* című kötet szinte egyszerre hagyja el a budapesti és az isztambuli nyomdát. Ez méltó bizonyítéka annak, hogy a magyarok és a törökök barátok, és azok már legalább háromszáz éve, s a megbékélés nemcsak arról szól, hogy érdekeink hosszú ideje egybeesnek, hanem arról is, hogy merünk és tudunk egymás tükrébe belenézni.

Ujkéry Csaba író, és nem történész. Jól él az írói szabadsággal, miként legalább egy tucat más írásában is. A szigetvári ostrom számos részletét csak elképzelni lehet. Ez Ujkéry Csabának könnyen megy. A város és a vár minden négyzetméterét ismeri. Bizonyos vagyok benne, hogy szinte hetente álmodik szülővárosával. Emlékszem, amikor átszellemülten magyarázta nekem, hol is állt az Óváros Siklói kapuja, vagy amikor megmutatta azt a helyet a mai zeneiskola mellett, az egykori Pécsi kapu közelében, ahol a török haderő betört az Óvárosba. Gyermekkorra óta sokszor gondolta át az ostromot, hánytá-vetette meg a hallottakat és olvasottakat újra és újra. Köszönjük, hogy megírta ezt a könyvet. Ezzel gazdagabbá tette a szigetvári emlékvilágot és a múlt örökségét feldolgozó magyar irodalmat.

A szigetvári Sarlós Endre festőművész rajzai díszítik a könyvet. A remek művész épp abban a világban élte életét, mint Ujkéry Csaba. Amikor Sarlós művész úr megrajzolta Szigetvár ostromát, a főbíró úr állandó vendége volt, hogy együtt rakják össze az egykori küzdelem eseményeit. Sarlós Endre könyve is már megjelent. Felelő, hogy a két igaz szigetvári alkotó ismét egy kötetben szerepel, s vallanak saját eszközeikkel az ő szigetvári emlékvilágukról.

Az egykori harcmezők a világban többnyire mezőkké és rétekké szelődültek. Tavasszal megszépülnek: virágok díszítik, s a színek próbálják a fájdalmakat feledtetni vagy a győzelmekre emlékeztetni. Az első világháborúnak a piros pipacs az emlékjelképe. Moina Michael, a frontokat bejáró amerikai professzor asszony – aki jó költő is volt – tette ezt az emlékezet virágává, mely kora nyáron szinte szőnyegként borította be a flandriai mezőket, angol, francia, amerikai és német katonák százezreinek sírhelyét. Egykori ellenfeleink az első világháborúra minden évben november 11-én emlékeznek, de akkor nincs élő pipacs. Dolgos lányok és asszonyok gyártják a papírpipacsokat az angolszász világban, s tűzik mindenkire, akire csak tudják. Rajtam is volt többször, őrzök is belőlük többet.

Ujkéry Csaba virágai feketék, mint a fekete tulipán. Nem hiszem, hogy nőnének ilyenek Szigetvárott. De a történelmi fájdalom felülírhatja a valóságot. Szigetvár fekete virágai, ha szigetvári szorgos lányok és asszonyok is elkészítik őket, éppoly megható, szívszorító papírvirágok lesznek, mint Flandria emlékező piros pipacsai lassan már egy évszázada. Legyen ez jel az utókornak, ha Szigetvárott fekete virágot látunk akár papírból is: tudjuk, mi van mögöttünk, és tudjuk, hogy Szigetvár olyan nemzeti kegyeleti emlékhely, amelyet tisztelnünk, védünk, ápolunk és őriznünk kell.